

ΕΝΑ ΒΛΕΜΜΑ ΠΟΥ ΕΝΟΧΛΕΙ¹

Adan Kovacsics*

Η πρόσφατη ιστορία της σύγχρονης Αυστρίας είναι φτιαγμένη από σιωπές και συνενοχές στα εγκλήματα του ναζισμού. Γίνεται έτσι εύκολα κατανοητή η αιτία της καθυστερημένης αναγνώρισης του Hans Lebert, που στρίβει το μαχαίρι σ' αυτή την πληγή με μυθιστορήματα όπως το Der Feuerkreis.

Ο HANS LEBERT (1919-1993) χρειάστηκε να περιμένει πολλά χρόνια μέχρι να εξασφαλίσει την αναγνώριση που του άξιζε. Δημοσίευσε τα πρώτα του αφηγήματα στη δεκαετία του '50· το 1960, τη *Δορά του Λύκου* [Die Wolfshaut]· το 1971, τον *Κύκλο της Φωτιάς* [Der Feuerkreis]. Όμως μόνο μετά την επανέκδοση του έργου του από τον εκδοτικό οίκο Europa-Verlag της Βιέννης, από το 1991 και μετά (δύο χρόνια πριν από το θάνατό του) άρχισε η δικαίωση ενός συγγραφέα που στην πραγματικότητα ήταν γνωστός μόνο στους λογοτεχνικούς ομίλους. Το έργο που οδήγησε σ' αυτή την εκ νέου ανακάλυψη ήταν η *Δορά του Λύκου*, ένα μεγαλειώδες μυθιστόρημα, πολύ δυνατό από κάθε άποψη, από τη γλώσσα ως τους χαρακτήρες του, συμπεριλαμβανομένης και της λεπτοδουλεμένης πλοκής. Η *Δορά του Λύκου* εκτυλίσσεται σ' ένα μικρό απομονωμένο χωριό της επαρχίας που ονομάζεται Σιωπή (Schweigen), σιωπή της μεταπολεμικής Αυστρίας, σιωπή που καλύπτει τη συνενοχή στα εγκλήματα του ναζισμού. Κι αυτή η σιωπή, ταυτόχρονα καθησυχαστική και επιθετική, διαταράσσεται από δύο πρόσωπα που δεν έχουν λύσει το πρόβλημα του παρελθόντος με την απογοήτευση και τη συγκάλυψη, ένα φωτογράφο κι ένα ναύτη: μοιάζουν να είναι ένα μόνο διχασμένο πρόσωπο, ένας Άμλετ του «να ζει κανείς (ο ναύτης, που αποφασίζει με κάθε κόστος να ζήσει και να δράσει, δηλαδή να «αναλάβει ευθύνες») και του να μη ζει» (ο φωτογράφος, που, σύμφωνα με τα ίδια του τα λόγια, «ποτέ δεν είχε την απαραίτητη δύναμη για να γίνει ένα ανθρώπινο ον»). Και οι δύο επισπεύδουν τη λύση, η οποία παρ' όλ' αυτά δε θα αλλάξει ουσιαστικά την αυστριακή ουσία της σιωπής. Σ' αυτό το μεγάλο μυθιστόρημα, που είναι βέβαια ένα πολιτικό μυθιστόρημα, τα πάντα είναι βλέμμα και άκουσμα, τα πάντα είναι μοναξιά,

τα πρόσωπα μετά βίας αγγίζονται και, όταν το κάνουν, η φυσική επαφή έχει κάτι το αποκρουστικό. Ακόμα και το τοπίο του εσωτερικού της Αυστρίας είναι πολιτικοποιημένο, αηδιαστικό και «καστανό όπως το (εθνικοσοσιαλιστικό) κόμμα».

«Πολλά μικρά χωριά της μεταπολεμικής Αυστρίας θα μπορούσαν να αποκαλούνται Schweigen», επισημαίνει κάποτε ο Hans Lebert. Με άλλα λόγια, σε πολλά απ' αυτά υπήρχαν άνθρωποι που σιωπούσαν και άνθρωποι που ήταν συνένοχοι, ναζί που παρουσιάζονταν ως έντιμοι δημοκράτες. Όσο για τον Lebert, δεν ήταν εύκολη η δουλειά του μέσα σ' αυτόν τον κόσμο των συνενόχων. Σε μια εποχή, όπως ήταν η μεταπολεμική, όπου η κυρίαρχη τάση συνίστατο στο να στρογγυλευτούν οι γωνίες, να εξασφαλιστεί η ένταξη των ναζιστικών στρατευμάτων μέσα στην κοινωνία, να διατηρήσουν τις θέσεις τους στο γραφειοκρατικό μηχανισμό και να φωνάξουν σ' όποιον ήθελε ν' ακούσει ότι υπήρξαν θύματα και όχι συνένοχοι του ναζι-

σμού, ο Lebert ήταν ένα ενοχλητικό πρόσωπο. Κι αυτή την ιδιότητά του τη διατηρεί μέχρι τέλους. Προκάλεσε ένα σκάνδαλο όταν του απονεμήθηκε το βραβείο Grillparzer το 1992, τη χρονιά της επανέκδοσης του *Κύκλου της Φωτιάς*. Αντιμετώπισε ως λάθος το γεγονός ότι ένα γερμανικό βραβείο που απονέμεται σε αυστριακούς συγγραφείς και χρηματοδοτείται από ένα ίδρυμα του Αμβούργου (το οποίο έχει επίσης ιδρυθεί από ένα γερμανό μεγιστάνα, τον Töerper, φίλο του εθνικοσοσιαλισμού), απονέμεται ειδικά σ' αυτόν, έναν ενεργό αντιφασίστα, αντίθετο στη γερμανική «αποικιοκρατία». Ο Lebert δεν παρευρίσκεται στην τελετή της απονομής, αλλά ζητά από έναν ηθοποιό να διαβάσει το λόγο του. Όταν ο λόγος αυτός τελειώνει, ο πρόεδρος της Γερμανίας σηκώνεται και αποχωρεί από την αίθουσα.

Το 1986, ο Hans Lebert ήταν διατεθειμένος να ψηφίσει τον Κουρτ Βάλντχάιμ στις προεδρικές εκλογές, αλλά αρνείται τελικά όταν ακούει τον υποψήφιο να λέει στην τηλεόραση: «*Το μόνο που έκανα ήταν το καθήκον μου. Πολέμησα για την πατρίδα μου*». «*Για τ' όνομα του Θεού! Για ποια πατρίδα μιλούσε; Εκείνη την εποχή δεν υπήρχε πατρίδα! Είχε διαγραφεί από το χάρτη!*», επισημαίνει ο Lebert. Για κείνον (που θεωρεί τον εαυτό του πατριώτη και όχι εθνικιστή) το κρίσιμο και το πιο θλιβερό γεγονός που συνέβη στον κόσμο ήταν η προσάρτηση του Μαρτίου του 1938.

Στη *Δορά του Λύκου* το καθετί, ακόμα

LIBER

ΣΥΓΧΡΟΝΑ 125 ΘΕΜΑΤΑ

και η πιο προσωπική λεπτομέρεια, αντιμετωπίζεται με αντικειμενικότητα και αποστασιοποίηση, μέσα από το βλέμμα ενός κατοίκου του χωριού, ενός «εμείς» που εγγυάται το θρίλαμбо του «συλλογικού» πάνω στην υποκειμενικότητα. Η *Δορά του Λύκου* είναι ένα βαθιά επικό μυθιστόρημα. Αντίθετα, ο *Κύκλος της Φωτιάς* είναι βαθιά τραγικό. Στη *Δορά του Λύκου* τα γεγονότα συμβαίνουν έξω, στα δάση, στην εξοχή, στους δρόμους του χωριού, στο πανδοχείο: μπαίνουμε μόνο στα σπίτια των περιθωριακών, δηλαδή του ναύτη και του φωτογράφου. Στον *Κύκλο της Φωτιάς*, μπαίνουμε μέσα στο σπίτι, στην καρδιά του «οίκου της Αυστρίας», βρισκόμαστε στο εσωτερικό και στις εσωτερικότητες: απ' αυτό προκύπτει και η μουσικότητα του έργου. Όλα συμβαίνουν στο εσωτερικό των προσώπων και μεταξύ των προσώπων, μέσα στους τέσσερις τοίχους ενός εξοχικού σπιτιού στο βουνό και μέσα σ' ένα τοπίο-φυλακή. Κι αυτό το τελευταίο παίζει έναν ουσιαστικό ρόλο. Το τοπίο, φορέας του νόμου και της αρμονίας στο έργο του Adalbert Stifter, εδώ αντανακλά μόνο το σπαραγμό.

Ο *Κύκλος της Φωτιάς*, ένα δυνατό, δραματικό, βαθύτατα συγκλονιστικό και μουσικό μυθιστόρημα, είναι ο μεγάλος μύθος της ίδρυσης της σύγχρονης Αυστρίας, μιας ίδρυσης που γεννιέται με την προσάρτηση του 1938 και που, στην πραγματικότητα, γίνεται αμέσως μετά το τέλος του πολέμου, όταν συστήνεται η Δεύτερη Δημοκρατία. Σ' εκείνη την ιστορική περίοδο εκτυλίσσεται το μυθιστόρημα: τη στιγμή ακριβώς που ακολουθεί το τέλος του πολέμου. Μια οικογένεια, το ίδιο αίμα, ένας αδελφός και μια αδελφή που έχουν κάνει δυο διαφορετικές επιλογές. Ακόμα μια φορά, ο διχασμός. Για τον Γκότφριντ Γιέρσεκ, η εξορία για τη Χίλντε, ο ναζισμός. Είναι το μυθιστόρημα της απόρριψης και της έλξης, σε βαθμό παροξυσμού, του σφάλματος, της κρίσης, της καταστροφής. Ο Γκότφριντ και η Χίλντε είναι η Αυστρία. Το μυθικό στοιχείο δικαιολογεί τη διαρκή αναφορά στον Wagner μέσα σ' αυτό το μυθιστόρημα, από το οποίο δεν λείπει ούτε η αιμομεικτική σχέση, τόσο παρούσα στην αυστριακή λογοτεχνία. Αυτή η ερμηνεία της πραγματικότητας της Αυστρίας πηγαινει κατά το δυνατόν βαθύτερα: στην ίδια τη δημιουργία ενός Κράτους όπου θα επιβιώσει, με τρόπο λανθάνοντα ή μη, ο φασισμός, η γλώσσα του ναζισμού, πάντα έτοιμη να αναστηθεί, να επανεμφανιστεί με τους ύμνους της και την ορολογία της τάξης. Ο Lebert συλλαμβάνει αυτή την επιβίωση τη στιγμή ακριβώς της κνοφορίας της ως τέτοιας. Ο Lebert της δίνει σώμα και λόγο. Και η αναβίωση αυτή εκτυλίσσεται στους κόλπους της οικογένειας, στους κόλπους της ίδιας της αυστριακής κοινωνίας, γιατί η πολεμική είναι επίσης παρούσα μέσα στην οικογένεια και, ακόμη περισσότερο, υπάρχει μεταξύ των «αδελφών». Στον *Κύκλο της Φωτιάς* όλα βγαίνουν στο άπλετο φως, ακόμα και το πιο τρο-

μερό. Μια και πρόκειται για ένα δράμα, τίποτα δεν μένει κρυφό. Η ηθική πλευρά της πολιτικής και η πολιτική πλευρά της ηθικής. Το Μάρτιο του 1938, οι μεν επέλεξαν το ναζισμό και οι δε επέλεξαν να τον πολεμήσουν. Ο διχασμός είναι η επιλογή. Και υπάρχουν κι εκείνοι που επέλεξαν το θάνατο. Το έργο του Lebert κατοικείται από πρόσωπα νεκρο-ζώντανα: τη Μαλέττα στη *Δορά του Λύκου*, τον Έρντιμαν στο αφήγημα *Das Schiff im Gebirge* και την ίδια τη Χίλντε στον *Κύκλο της Φωτιάς*, για παράδειγμα. Σ' αυτό το σημείο, στη λεπτομερή περιγραφή αυτών των στιγματισμένων από το θάνατο χαρακτήρων, ο Lebert κατακτά το μέγιστο βαθμό της δεξιότητάς του.

* Ο Adan Kovacsics είναι ειδικός ερευνητής της αυστριακής λογοτεχνίας και μεταφραστής (Bernhard, Jelinek, Kraus, Lebert...)

Μετάφραση από τα γαλλικά

Έφη Γιαννοπούλου

Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης

Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Επιθεώρηση *Liber*, τεύχος 27, Ιούνιος 1996.